

نقش دیپلماسی فرهنگی در تعمیق روابط جمهوری اسلامی ایران و جمهوری ارمنستان

محمد مسعود صادقی^۱

مبینا موسی پور^۲

چکیده

امروزه مهمترین عامل در تعمیق روابط دو ملت و دو کشور مولفه فرهنگ است و زمانی که آن دو کشور از نظر جغرافیایی عنوان «همسایه» را با خود داشته باشند این موضوع اهمیت ویژه و کلیدی پیدا می کند. این موضوع که بین دو کشور ایران و ارمنستان از دیرباز و به گستره تاریخ، روابط دوستانه بر پایه اشتراکات تمدنی و فرهنگی وجود داشته است امری غیرقابل انکار است. هر نوع فعالیتی در بدو آغاز نیازمند شناخت دقیق از مخاطب و ذائقه و باورهای اوست. خصوصاً در خصوص اعمال دیپلماسی فرهنگی که مهم ترین روش اعمال نفوذ بر مخاطبین در میان دیگر انواع دیپلماسی محسوب می شود، این امر اهمیتی دو چندان پیدا می کند. از آنجا که فرهنگ زائیده ی باورها و ارزش های هر ملتی است و همین باورها بر فرهنگ و دیدگاه ها تاثیرگذارند، این مقاله بر آن است تا با استفاده از روش پیمایشی به ارزیابی دیدگاه مردم ارمنستان در خصوص ارزش ها و باورهایشان بپردازد و از این طریق تفسیر دقیق تری از پاسخ به موضوع اصلی نگاه و شناخت مردم ارمنستان از همسایگان خود، ارائه دهد. بر این مبنای فرم سوالات ۱۵ گانه ای طراحی، به زبان ارمنی ترجمه و در میان رده های سنی مختلف در شهر ایروان توزیع شد و نهایتاً با توجه به شناخت ایران به فرهنگ و هنر و ادبیات و نیز نفوذ گسترده عواملی همچون مذهب، سیاست و اقتصاد در جامعه و نقش مهم خانواده، موسیقی و فضای مجازی در پر کردن اوقات فراغت مردم ارمنستان، این نتیجه حاصل شد که استفاده از دیپلماسی فرهنگی فعال و پویا و همگام با سرعت و کیفیت دنیای دیجیتال امروز می تواند نقش مهمی در تعمیق روابط دو کشور در دیگر سطوح ایفا کند.

واژگان کلیدی: دیپلماسی فرهنگی، روابط فرهنگی، ارزش، باور، ایران و ارمنستان.

۱. دانشجوی دکترا تاریخ ایران پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

Okmasoud@gmail.com

۲. کارشناس روانشناسی دانشگاه پیام نور واحد کرج

Mobinamoosapour@gmail.com

تاریخ دریافت: ۹۸/۱۰/۲۰ تاریخ پذیرش: ۹۸/۱۱/۸

مقدمه:

برقراری روابط حسنه در زمینه های مختلف با کشورهای همسایه قسمت مهمی از سیاست و برنامه ریزی راهبردی هر کشوری است. اما مهمتر از ایجاد ارتباط، پایداری و استمرار و عمق بخشیدن به آن رابطه است که این مهم محقق نمی شود مگر با تکیه بر شناخت صحیح و کامل از تاریخ، فرهنگ و وضعیت اجتماعی همسایگان.

جمهوری اسلامی ایران نیز در مسیر برقراری روابط موثر و دو جانبه با همسایگان خود گام برمی دارد. جمهوری ارمنستان یکی از همسایگان ایران است که بر خلاف مرز مشترک کوچک جغرافیایی، فرهنگ و تمدن مشترک بسیار زیاد و عمیقی با ایران دارد.

به استناد کتاب "ایران و قفقاز" گردآوری شده توسط دکتر پرویز ورجاوند، در نظام حکومتی ایران، در روزگار هخامنشیان، سومین جایگاه بعد از پارس ها و مادها، از آن ارمنیان بوده است و روابط بسیار صمیمانه و نزدیکی در زمان اشکانیان میان این دو ملت وجود داشته است تا حدی که در روزگار اشکانیان ایرانیان و ارمنیان به راحتی زبان یکدیگر را درک می کردند چرا که زبان ارمنی را یکی از شاخه های هند و اروپایی می دانند که خویشاوندی بسیار نزدیکی با زبان فارسی دارد.

طی ده قرن اخیر نیز ارامنه گذشته از ارتباط قومی و تاریخی، روابط حسنه ای با ایران داشته اند. بر این اساس ارمنستان از دیر باز ارزش های فرهنگی بسیاری از ایران گرفته و به طور متقابل ارزش های دیگری را به ایرانیان منتقل کرده اند. در این راستا، همزیستی همراه با احترام ارامنه ایران طی سالیان متمادی، علایق ایران و ارمنستان را به توسعه و تحکیم مناسبات، دو چندان ساخته است. (تویسرکانی و هرسیج، ۱۳۸۷)

از طرف دیگر پیوندهای فرهنگی قوی نیز زمینه ساز این پیوند می باشد به طوریکه در حدود ۹۰ هزار ارمنی در شهرهای ایران نظیر ارومیه، تبریز و جلفا زندگی می کنند.

بر همین اساس و با توجه به وجود چنین قرابت تمدنی و تاریخی میان دو کشور و اشتراکات فراوان مخصوصا به لحاظ فرهنگی و زبانی و در دوران معاصر به عنوان یکی از مقاصد گردشگری و طرف تجاری ایران، بر آن شدیم تا جامعه ارمنستان را به عنوان

بخشی از ایران باستان و همسایه ای قدیمی مورد بررسی بیشتر قرار داده و به وسیله ی تحقیقی اجتماعی میزان شناخت خود را در جهت تعمیق روابط دو ملت افزایش دهیم. هدف از این تحقیق، بررسی نقش دیپلماسی فرهنگی در روابط دو کشور، جهت تعیین هر چه دقیق تر و کارآمدتر کردن تصمیمات و فعالیت های فرهنگی است. سوال پژوهش چنین است که: با در نظر گرفتن مولفه های اجتماعی و فرهنگی جامعه ی ارمنستان، نقش دیپلماسی فرهنگی در عمق بخشیدن به روابط دو کشور چگونه است؟

روش پژوهش:

روش مورد استفاده در این پژوهش، روش توصیفی - تحلیلی است و قسمتی از مطالب آن بر اساس منابع کتابخانه ای و الکترونیکی نگارش یافته است اما از آنجا که پژوهش و تحقیقات اختصاصی در مورد ارمنستان محدود و قدیمی بوده اند، برای دستیابی به نتایجی نزدیکتر به واقعیت امروز جامعه ی ارمنستان، پرسشنامه ای تهیه و تنظیم گردید و بررسی نتایج آن به شکل تخمین آماری و تحلیل محتوا انجام شد.

برای انجام این تحقیق پرسشنامه ای به صورت تصادفی در اختیار مردم در سطح شهر ایروان ارمنستان قرار گرفت. هدف و پرسش اصلی این پرسشنامه، مطلع شدن از میزان شناخت مردم ارمنستان از کشور همسایه خود، ایران، بود. از آنجا که نوع نگاه و شناخت از خود، در هر ملتی، بر روی نگاه و درک از دیگر ملت ها تاثیرگذار است، برای رسیدن به تحلیل دقیق، سوالات فرعی طرح شد تا زمینه ی درک بهتر پاسخ سوال اصلی فراهم آید. این سوالات فرعی که در ابتدای فرم قرار داده شده بودند چند موضوع محوری را در زمینه های اجتماعی مورد پرسش قرار می داد:

- زندگی اجتماعی و روزمره

- اعتقادات مذهبی

- هویت ملی و جایگاه کشور از نگاه مردم

هر فرد، گروه، نهاد، دستگاه یا سازمانی جهت اثرگذاری بر مخاطب، پس از تعیین جامعه ی هدف خود، نیاز به شناخت دقیق از ارزش ها و علائق آن جامعه دارد. فرضیه اصلی

در این تحقیق این بود که مردم ارمنستان ایران را به فرهنگ و ادبیات فارسی، گردشگران ایرانی و تاریخ و تمدنش می شناسند. ارمنیان، مردم خدا باوری هستند و به هویت ملی خود افتخار می کنند.

از آنجا که تمام این موارد، شاخه های مرتبط به فرهنگ هر جامعه تلقی شده و در حوزه ی دیپلماسی فرهنگی جای می گیرند، می توان به اهمیت نقش دیپلماسی فرهنگی در تعمیق روابط دو کشور و جایگاه ویژه ی آن در دیپلماسی عمومی توجه ویژه داشت. قسمت مهمی از هدف پرسشنامه، تفاوت شکل و کیفیت گذران اوقات فراغت در میان نسل جدید و نسل قدیم، مطابق با گسترش شکاف نسلی قابل مشاهده در همه ی جوامع دنیا بود. بر این مبنا بهترین راهکار جهت اثرگذاری بر مردم و نیز برقراری روابط عمیق در دیگر حوزه ها، استفاده از دیپلماسی فرهنگی پویا و متناسب و منعطف با مقتضیات روز فرض شد و پس از بررسی و جمع بندی پاسخ ها نتایجی به دست آمد که به تفصیل در ادامه بیان خواهد شد.

اولین پرسش از مخاطب در خصوص رده سنی بود، چرا که اطلاع از رده ی سنی مخاطبین این امکان را در هنگام تحلیل داده ها فراهم می کند که به شکل دقیق تری بدانیم اقبال و گرایش به هر پاسخ در کدام رده ی سنی بیشتر و یا کمتر بوده و به طور کلی سن پاسخ دهندگان در نتیجه نهایی تا چه میزان تاثیر گذار است. از آنجا که طیف مخاطبین هر نوع فعالیت فرهنگی در ارمنستان بیش از آنکه میانسالان و سالمندان باشند، جوانان و نوجوانان هستند، پاسخ ها کمک شایانی به شناخت بیشتر مخاطب در برنامه ریزی های آتی خواهد نمود.

یافته های این پژوهش در این نکته خلاصه می شود که با توجه به قدمت تاریخی، تمدنی و فرهنگی پیوند ایران و ارمنستان از یک سو و وضعیت فعلی سیاسی و اجتماعی ارمنستان در منطقه از سوی دیگر، گسترش و تعمیق روابط ایران با ارمنستان از طریق «ابزارهای دیپلماسی فرهنگی»، همگام با ابزارها و روش های به روز و با اخذ تصمیماتی بر پایه ی دقت بر مولفه های تاثیرگذار در جامعه ی هدف، هر دو ملت را از نتایج بسیار متفاوتی تا به امروز، بهره مند خواهد ساخت.

پیشینه تحقیق:

در زمینه موضوع این تحقیق مقالات اندکی نگارش شده که روش پژوهش در تمامی آن ها روش توصیفی می باشد. بر همین مبنا، تحقیق حاضر که علاوه بر روش توصیفی و استفاده از پرسشنامه، بررسی نتایج آن به شکل تحلیل محتوا می باشد نوعی نوآوری در این زمینه محسوب می شود. یکی از این مقالات با عنوان "جایگاه دیپلماسی فرهنگی ایران در آسیای مرکزی و قفقاز" توسط علی اکبر جعفری و محمد براریان است که در مجله بین المللی پژوهش ملل منتشر شده، مقاله بعدی با عنوان "روابط فرهنگی ایران و ارمنستان، ظرفیت ها و پتانسیل ها" که توسط محسن نظام آبادی در نشریه مطالعات فرهنگی و ارتباطات به چاپ رسیده است، مقاله بعدی "تبیین جایگاه دیپلماسی فرهنگی جمهوری اسلامی ایران در قفقاز جنوبی" است که توسط محمدعلی بصیری و فهیمه خوانساری فرد و در فصلنامه تخصصی علوم سیاسی دانشگاه آزاد اسلامی واحد کرج منتشر شده است.

در همه مقالات فوق روش تحقیق توصیفی است و لازم به ذکر است که دومقاله به کلیت منطقه قفقاز پرداخته و تنها یک مقاله با عنوانی نزدیک به عنوان تحقیق حاضر نگارش شده است.

مباحث نظری پژوهش:

۱- تعریف دیپلماسی فرهنگی:

دیپلماسی فرهنگی به روابط رسمی میان دو کشور در مسائل فرهنگی اطلاق می شود. این روابط معمولاً دو جانبه است ولی روابط فرهنگی کمتر رسمی و بیشتر غیر رسمی است و این امر بیشتر میان بخش های مختلف حرفه ای - علمی و آموزشی دو کشور برای ارتقاء روابط و بصورت مستقیم صورت می گیرد.

دیپلماسی فرهنگی در قرن نوزدهم از سوی دولت فرانسه ابداع شد. این شیوه دیپلماتیک، مجموعه کوشش های یک دولت در زمینه سیاست خارجی است که در کنار استفاده از

سایر وسایل ارتباط جمعی برای جلب توجه و علاقه مخاطبان کشورهای دیگر، به طور مستقیم و از طریق امکانات غیر سیاسی در داخل جوامع مختلف در آن‌ها تأثیر می‌گذارد. ابزارهای اصلی این نوع دیپلماسی شامل آموزش زبان، مبادلات آموزشی و انواع دیگر تماس‌های مستقیم فرهنگی اند. هدف دیپلماسی فرهنگی یک کشور در کشورهای دیگر، آماده ساختن جوانان و نخبگان آینده این کشورها برای تکلم به زبان آن کشور و شناخت ادبیات و فرهنگ آن و به عبارت دیگر ایجاد زمینه‌های لازم برای درک و ارج گذاری بیشتر گزارش‌ها و تصویرهای انعکاس یافته از سوی وسایل ارتباط جمعی کشورهای انتقال دهنده زبان و ادبیات و فرهنگ پیشرفته است (خرازی محمودوندی، ۱۳۸۸: ۱۰۹).

در واقع، دیپلماسی فرهنگی مفهومی در علوم سیاسی است که موضوع انتقال ایده‌های فرهنگی بین گروه‌های مختلف را به منظور ایجاد سازگاری و درک متقابل بین گروهی بررسی می‌کند و با تقویت نقش فرهنگ در حوزه‌ی روابط بین‌الملل، نقش محوری را در دیپلماسی عمومی ایفا می‌کند. (فلاح‌پیشه، ۱۳۸۵)

استفاده از دیپلماسی فرهنگی به عنوان یک ابزار کارآمد و قابل انعطاف در سیاست خارجی، زمینه ساز ارتقاء سطح روابط دولت‌ها و به تبع آن افزایش تفاهم میان ملت‌ها و ایجاد صلح و ثبات بین‌المللی است. این ابزار مهم، از طریق گسترش مبادلات فرهنگی - هنری، توسعه همکاری‌های علمی - آموزشی و تعامل نخبگان جوامع، آموزش زبان و رفع موانع موجود زبانی و ... بسترهای مناسب درک متقابل جوامع انسانی از یکدیگر را فراهم می‌آورد.

کشف، تعریف و ترویج ارزش‌ها، منافع مشترک و جهان‌شمول و سپس تأمین منافع ملی در چارچوب این ارزش‌ها و منافع مشترک بوده از اهداف و ظرفیت‌های دیپلماسی فرهنگی است. گشودن مسیری در جهت مفاهیم بیشتر و بهتر میان کشورها از طریق فعالیت‌های استوار بر دیپلماسی فرهنگی، در طول زمان می‌تواند روابط عمیق و پایدار فرهنگی را پایه‌ریزی کند که با قدرت و در جهت مثبت به حوزه‌های سیاسی و امنیتی نیز تسری یابد.

با این توضیحات می توان نتیجه گرفت که دیپلماسی فرهنگی در بسیاری از حوزه‌ها، نسبت به دیپلماسی کلاسیک و سنتی، امکان طراحی و اجرای خلاقانه‌تر و انعطاف پذیرتری دارد. (صادقی، مرتضوی زواره، ۱۳۹۷)

۲- زندگی اجتماعی مردم ارمنستان

جمهوری ارمنستان در بین جمهوری های شوروی سابق، یگانه جمهوری است که یک دست ترین جمعیت را دارا بوده است. یعنی در ترکیب جمعیتی این کشور تعداد اقلیت‌ها بسیار کم است. (نیک کار اصفهانی، ۱۳۷۴)

به گفته ی بسیاری از جامعه شناسان، ارمنستان به دلیل علاقه مندی به بافت سنتی فرهنگ خود، به عنوان کشوری سنتی شناخته می شود و البته هر چند مانند همه ی جوامع دیگر، نسل جدید به سمت فاصله گرفتن از سنت ها قدم برداشته اما به نظر می رسد که هنوز غلبه با سنت‌های اجتماعی است.

موسیقی از دیرباز در میان ارمنه رواج داشته است. از قرن ۱۴ میلادی به بعد موسیقی دینی در اماکنی همچون کلیساها و صومعه ها رشد چشمگیری داشته و در کنار آن موسیقی های مردمی نیز رایج بوده است. (روشندل قلی پور، ۱۳۷۳)

۳- اعتقادات مذهبی مردم ارمنستان

ارمنستان اولین کشوری است که دین مسیحیت را در اواخر قرن سوم میلادی به عنوان مذهب رسمی کشور برگزیده و بر طبق آمار رسمی ۹۴ درصد مردم ارمنستان مسیحی ارمنی بوده و پیرو کلیسای اچمیادزین می باشند. با اینکه مذهب ارمنه به شاخه ارتدوکس نزدیک بوده و شباهتهایی میان کلیسای اچمیادزین و کلیسای ارتدوکس وجود دارد اما مسیحیان ارمنی خود را پیرو مذهب گریگوریانس (اولین رهبر مذهبی ارمنه) می دانند. (سایت رایزنی جمهوری اسلامی ایران در ارمنستان)

در طول تاریخ ارمنستان، کلیسای ارمنی تاثیر زیادی در حفظ هویت ملی ارمنه داشته و گاهی نقش رهبری سیاسی و اجتماعی را هم ایفا کرده است. با اینکه یکی از ویژگی‌هایی

که قریب به اتفاق کلیساهای مسیحی از آن پیروی می کنند و کلیسای ارمنی نیز از این قاعده مستثنی نیست اصل جدایی دین از سیاست است اما تاریخ پر فراز و نشیب ارمنستان و فقدان حاکمیت ملی در طول قرون متمادی باعث شده که کلیسای ارمنی تا حدود زیادی از این قاعده تخطی کرده و وارد امور دنیوی مردم، از جمله هدایت سیاسی آنان گردد. (روشندل قلی پور، ۱۳۷۳)

هر چند به دلیل سلطه ی کمونیسم در دوران شوروی، مذهب در میان ارمنه کمی ضعیف شد اما پس از استقلال و به خصوص در سال های اخیر با تبلیغات و توجهات کلیسای ارمنی، باورها و اعتقادات مذهبی مردم ارمنستان تقویت شده است. به عنوان مثال ازدواج ها در کلیساها و توسط روحانیون انجام می شود و رهبران مذهبی به تدریج جایگاه و نفوذ پیشین خود را در میان مردم باز یافته اند.

۴- هویت ملی و جایگاه کشور از نگاه مردم ارمنستان

با مطالعه ی مقاله ی هویت قومی ارمنه، نوشته ی "سید محمد صادق مهدوی" و "فرحناز توکلی" می توان به نکات جالب توجهی در مورد نگاه ارمنه به هویت ملی خود در طول تاریخ رسید. از آن جمله:

"آنتونی اسمیت" معتقد است هر ملتی دارای یک ریشه ی قومی است که او را با گذشته ی دور پیوند می دهد و وطن پرستی در واقع با بیرون کشیدن و برجسته ساختن عناصر از پیش موجود ملت ها، آنها را مجدد باز تولید می کند. اسمیت این عناصر را به عناصر عینی و ذهنی تقسیم می کند و بر نقش عناصر ذهنی در تداوم و استمرار اقوام و ملت ها تاکید می کند. وی شش صفت را برای ریشه ی قومی ذکر می کند: اسم خاص جمعی، اسطوره ی اجداد مشترک، خاطرات تاریخی مشترک، یک عنصر متمایز کننده ی فرهنگ عمومی یا بیشتر از یک عنصر، اجتماعی با سرزمین مشخص و احساس همبستگی در مورد بخش های مهمی از جمعیت.

اسمیت برای اثبات نظریه ی خود مثال هایی را از ملت های باستانی ذکر می کند که از جمله ی آنها ملت ارمنی است. (اسمیت، آنتونی دی، ۱۳۸۳)

"پانوسیان" درباره ی ویژگی های عینی هویت ارمنی می نویسد: "مذهب، زبان، مرزهای سرزمینی، اسطوره ها و نمادها. این ویژگی های تاریخی ارمنی بودن، این گروه را قادر ساخت تا در دوران مدرن به حیات خود ادامه دهند."

وی در ادامه می گوید: "تاریخ برای ارمنه همه چیز است. این اعتقاد به تاریخ چیزی است که هویت را در میان ارمنه حفظ می کند." (هویت قومی ارمنه، ۱۳۸۹)

لون آبراهامیان نیز در کتاب خود به عناصر هویتی ارمنه اشاره کرده و به تفصیل مورد بحث و بررسی قرار داده است که در مجال این گزارش نمی گنجد اما به صورت خلاصه بر اساس نوشته های آبراهامیان می توان این موارد را بر شمرد:

- ۱- کوه آرارات ۲- نام ها و نام گذاری ها ۳- بازگشت نمادین به گذشته ی تاریخی ۴-
- زبان ارمنی، الفبای ارمنی ۵- نهضت ترجمه و جشن ترجمه در میان ارمنه ۶- موسیقی ارمنی ۷- کلیسا و دین مسیحیت ۸- ایده ی بازگشت به سرزمین اصلی ۹- سنت های ارمنی (آبراهامیان، ۲۰۰۴)

علاوه بر این توضیحات جامعه شناسی در خصوص عناصر هویت ملی در میان ارمنه، باید این موضوع را نیز مورد توجه قرار داد که این تحقیق همزمان با شرایط جنگ اخیر میان ارمنستان و آذربایجان در اواخر سال ۲۰۲۰ میلادی انجام شده و این همزمانی حتما تأثیراتی بر روی نظرات پاسخ دهندگان داشته است و صد البته که یکی از تأثیرات آن بالا رفتن حس همبستگی ملی و توجه بیشتر به وضعیت داخلی و خارجی کشور حتی در میان نسل جدید بوده است.

۵- نگاه مردم ارمنستان به جمهوری اسلامی ایران و دیگر کشورهای همسایه

ارمنستان کوچکترین کشور مستقل مشترک المنافع با ۲۹۸۰۰ کیلومتر مربع مساحت و کمی بیشتر از ۳ میلیون نفر جمعیت است که در منطقه ی قفقاز جنوبی تنها با چهار کشور

همسایه و هم مرز است. از شمال با گرجستان، از شرق با آذربایجان، از غرب با ترکیه و از جنوب با ایران.

برای شروع بررسی جایگاه روابط تاریخی ایران و ارمنستان در نگاه مردم، می توانیم به مطلبی از «هراند پاسدرماجیان» مورخ مشهور ارمنی، در کتاب تاریخ ارمنستان اشاره کنیم: «از دوره ی اشکانیان به بعد بیشتر پادشاهان ایرانی خواهان استقلال ارمنستان بودند. ملت ارمنستان همواره از سوی امپراتوری روم و بیزانس مورد حمله و از سوی پادشاهان ایرانی مورد تفقد و مهربانی قرار گرفته اند.»

روابط ایران و ارمنستان از نظر تاریخی، یکی از قدیمی ترین و طولانی ترین روابط میان مردم خاورمیانه است. سابقه ی روابط این دو کشور همسایه به حدود سه تا چهار هزار سال پیش باز می گردد و تاریخ ارمنستان را نمی توان بدون آشنایی با تاریخ ایران به طور دقیق مورد مطالعه قرار داد. (آنی آزادیان، ۲۰۰۵)

به همین دلیل مروری بر تاریخ مشترک ایران و ارمنستان آمادگی بیشتری برای درک نگاه مردم ارمنستان به کشورهای همسایه ی خود از جمله ایران را فراهم می کند.

در زمان دودمان یرواندونی روند تشکیل ملت ارمنی به مرحله پایانی خود رسید. پس از لشکرکشی اسکندر مقدونی و پایه گذاری حکومت سلوکی، آرتاشس اول پادشاه ارمنستان بر آنان شوریده و ارمنستان بزرگ را بنیان نهاد که در زمان تیگران بزرگ به اوج قدرت خود رسید. (خداوردیان، ۱۳۶۰)

در زمان سلسله اشکانی، ارمنستان تحولات جدیدی به وقوع پیوست. به سال ۳۰۱ میلادی مسیحیت را به عنوان دین رسمی حکومت خود پذیرفتند، در این هنگام جمعیت آنان به ۴ میلیون نفر بالغ می گردید و وسعت ارمنستان بزرگ به ۳۱۲ هزار کیلومتر مربع می رسید. پس از فروپاشی پادشاهی اشکانی ارمنستان با مبارزات آزادیبخش خود در برابر ساسانیان و امپراتوری رم شرقی و آنگاه حکومت اعراب توانستند هویت ملی و معنوی - فرهنگی خود را نگهدارند. در سال ۴۰۵ میلادی الفبای ارمنی ابداع شده باعث استواری هر چه بیشتر فرهنگی و معنوی گردید که در شرایط غیبت حکومت ملی توانست در یکپارچگی آنان سهیم گردد.

پس از پیکار و شورش‌های بی‌امان آزادیبخش مردم در برابر چیرگان خارجی حکومت متحد ارمنیان بدست دودمان باگراتونی بنیان نهاده شد. پس از چندی حکومت‌های دیگری نیز تأسیس یافت مانند حکومت آرزرونی که به سال ۱۰۲۱ میلادی بدست بیزانس منقرض گردید. در اثر ستم‌های حکومت‌های بیزانس، اعراب و سپس در اثر تاخت و تازهای ترکان سلجوقی ارمنیان بسیاری از سرزمین خود کوچ نموده به کشورهای دیگر رفتند. یکی از مهم‌ترین آن‌ها کیلیکیه در کنار دریای مدیترانه بود و در آنجا آنان توانستند حکومتی مستقل تأسیس نمایند که به پادشاهی ارمنی کیلیکیه یا «ارمنستان کوچک» شهرت یافت.

در زمان تقویت گرجستان «سده‌های ۱۲ و ۱۳ میلادی» بخش‌های شمالی و مرکزی ارمنستان از دست سلجوقیان آزاد شده به سرکردگی ارمنستان زاکارید حکومت ارمنستان احیاء شد. مهاجرت ارمنیان و رکود اقتصادی و فرهنگی آنان در زمان لشکرکشی تاتارها و مغولان و تاخت تازهای تیمور لنگ و طوائف آق‌قویونلو و قره قویونلو «سده‌های ۱۴ و ۱۵ میلادی» برای ارمنستان اسفناک بود. در سده ۱۶ میلادی ارمنستان تحت سیطره امپراتوری عثمانی و صفویان ایران قرار گرفت. روسیه تزاری بسال ۱۸۲۸ میلادی ارمنستان شرقی را بتصرف خود درآورد بدین سان ارمنیان در زیر سه حکومت روسیه، عثمانی و ایران قرار گرفتند. حکومت سلطان عثمانی با سیاست ضد ارمنی خود دست به کشتارهای توده‌ای در ارمنستان غربی زده از ۱۸۹۴ تا ۱۸۹۶ میلادی بیش از ۳۰۰ هزار نفر را قتل عام کردند. (Richard G. Hovannisian, 2004)

مبارزه ارمنیان در رهایی از دولت عثمانی آغاز گردید و مسئله ارمنی در محافل حکومتی و سیاسی اروپا مطرح شده آنان گهگاه در اثر ضرورت از این مسئله به عنوان حربه‌ای در برابر سلطان عثمانی استفاده نمودند. در سال ۱۹۱۵ حکومت ترکان جوان دست به نخستین نسل‌کشی سده بیستم میلادی زده بیش از یک و نیم میلیون ارمنی را در ارمنستان غربی به کام نیستی فرستاد.

در اثر مبارزات ارمنیان آنان موفق شدند پس از نبرد ساردارآباد و نبرد قره کلیسا بسال ۱۹۱۸ میلادی پس از پنج سده حکومت خود را احیاء نمایند. در مدت حدود دو سال

اولین جمهوری ارمنستان در بخش کوچکی از ارمنستان باستان تأسیس شد. بر اساس معاهده سور ترکیه مکلف شد شش ولایت ارمنی را به جمهوری ارمنستان بازپس دهد؛ لیکن با قدرت رسیدن کمال آتاتورک این امر جامه عمل نپوشید. از سویی دیگر قسمتی از قره باغ و تمامی خاک نخجوان و آخالکالاکی در تصرف جمهوری‌های آذربایجان و گرجستان شوروی باقی ماند. (Fred M. Shelley, 2013) از سال ۱۹۲۰ حکومت سوسیالیستی؛ ارمنستان شوروی جانشین آن گردید.

پس از فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی؛ جمهوری ارمنستان در تاریخ ۲۱ سپتامبر ۱۹۹۱ اعلام گردید. تغییر در ساختار کشورهای حوزه ی قفقاز و استقلال این کشورها، به خصوص در مورد ارمنستان به دلیل همین سوابق و روابط تاریخی و اشتراکات فرهنگی و ادبی با ایران، فرصتی برای برقراری و مستحکم کردن دوباره ی پیوندهای قدیمی دو کشور همسایه ایجاد کرد.

آنچه بیش از همه در تاریخ این سرزمین در مورد آن گفته شده، مبارزات بین فلسفه و جهان بینی غرب و شرق و همچنین، مبادلات معمول بین اروپا و آسیا، یعنی مبادلات سیاسی و اقتصادی است. در این مبارزات و مبادلات، ارمنستان نقشی مهم داشته که نمی توان آن را نادیده گرفت. در اثر این برخوردها و سبک تفکر، تمدن ها نیز با هم برخورد داشته اند.

«شارل پگی» می گوید: «یک ملت تنها به معنای یک مرز و یک کشور نیست بلکه مقدم بر هر چیز یک رسالت است.» این رسالت در مورد ارمنستان، بازی کردن نقش واسط بین شرق و غرب بوده است. (آزادیان، آنی ۲۰۰۵)

با وجود اتفاقات اخیر و مطلع بودن از اختلاف دیرینه ی ارمنستان با آذربایجان بر سر مسئله ی قره باغ کوهستانی و اختلاف دیرینه تر با ترکیه بر سر نسل کشی ارمنه، این کشور عملاً تنها با گرجستان و ایران مرز مشترک باز و روابط حسنه دارد. به همین دلیل قسمت مهم این تحقیق نگاه مردم ارمنستان به کشورهای همسایه ی خود و به خصوص ایران است.

جالب توجه است که در میان تمام تاریخ سیاسی و روابط دو کشور، روابط فرهنگی همواره راه خود را یافته و از نسلی به نسل دیگر منتقل شده است.

ملت ارمنی در بدو پیدایش خود ارتباطات مختلفی با اقوام همسایه‌ی خود داشته و این روابط متقابل تأثیرات خود را بر فرهنگ عامه‌ی ارمنیان گذاشته است. تأثیر ایرانیان در این زمینه بسیار چشمگیر بوده و در نتیجه آن، میراث معنوی ارمنی رشدی چشمگیر داشته است. این تأثیرات در تاریخ این دو قوم ریشه دارد و حتی در بدو تشکیل دولت ارمنی، در نتیجه‌ی همسایگی و ارتباط دو ملت، فرهنگ، زبان، ادبیات و هنر آنان از یکدیگر تأثیر پذیرفته و غنا یافته است. برای مثال، «گزنفون»، مورخ یونانی، گفته که حتی در قرن پنجم میلادی زبان ایرانیان برای ارمنیان قابل فهم بوده است. در این زمینه، منابع باستانی ارمنی نیز، که مراجع مهمی برای ارمنیان و ایرانیان به شمار می‌رود، این مسئله را اثبات می‌کند.

تعداد بیش از ۱۴۰۰ واژه‌ی فارسی که هم اکنون در زبان ارمنی کاربرد دارد و بسیاری واژه‌های دیگر با ریشه‌ی فارسی و با کمی تغییر در تلفظ، تنها گوشه‌ای از این تأثیرات است.

«یرزنگاتسی» شاعر ارمنی، به خوانندگان خود توصیه می‌کرد تا اشعار وی را بر وزن شاهنامه‌ی فردوسی بخوانند. «فریک» و برخی شاعران ارمنی قرون وسطی نیز در اشعار خود از مضامین و کلمات فارسی بسیار استفاده کرده‌اند. در این میان، حفظ اشعار حکیم عمر خیام در میان مردم ارمنی نیز شاهده‌ی دیگر بر این مدعاست که نه تنها شاعران و فرهیختگان ارمنی، بلکه خوانندگان عامی این آثار نیز با ادبیات فارسی آشنایی داشته‌اند. (آنی آزادیان، ۲۰۰۵)

بر اساس مدارک موجود در موزه‌ها و اسناد ملی ارمنستان، در شهر ایروان تعداد ۷ یا ۸ مسجد و تعدادی بنای اسلامی و مذهبی توسط مسلمانان عمدتاً شیعی مذهب احداث شده است که اکثر آنها به دلیل شرایط ناشی از تغییر و تحولات سیاسی و نظام‌های دولتی، بعد از الحاق ارمنستان به روسیه، مورد بی‌توجهی و یا تخریب کامل قرار گرفته، از بین رفته‌اند. در سفرنامه مادام دلانوا، تصویری از یک مسجد در شهر ایروان دیده می‌شود که

مسجد جامع نبوده و خود دلیل روشنی است بر وجود مساجد دیگر در این شهر. در بین این مساجد و بناها، فقط یک مسجد به نام «مسجد جامع ایروان» و یا «مسجد کبود» که بعضاً به مسجد خانی نیز مشهور است، باقی مانده است.

اساساً فرهنگ ایرانی همواره پذیرای پیروان ادیان الهی و توحیدی گوناگون بوده است. بی تردید آمیزش و تاثیرپذیری متقابل فرهنگ‌ها و اعتقادات ادیان و تمدن‌های کهن و ریشه‌دار، نمی‌تواند بی‌هدف و بدون بازتاب باشد؛ این گونه همزیستی، موجب زایش تفکرات و اندیشه‌های عمیق‌تر و وسیع‌تر خواهد بود. ایران با پیشینه‌ی تاریخی خود و به ویژه بعد از رشد اسلام شیعی در آن منطقه، همواره پناهگاه ایمن پیروان ادیان توحیدی بوده است.

مساجد ساخته شده توسط ایرانیان، یادآور تاریخ طولانی همزیستی مسالمت‌آمیز مسلمانان و ارامنه و تلاش ایرانیان در توسعه‌ی فرهنگ و تمدن در آن خطه بوده است. به مدتی بسیار طولانی و تا اوایل قرن بیستم، ارمنستان پیوندهای فرهنگی و دینی خود را با ایران حفظ کرد.

ارامنه در زمینه‌ی تئاتر، سینما، موسیقی و ورزش نیز به پیشرفت‌های قابل توجهی دست یافتند. در صد سال اخیر در ایران حدود ۸۵ نشریه‌ی ارمنی و هزاران جلد کتاب ارمنی به چاپ رسیده است.

یافته‌های پژوهش:

بررسی آمار و نتایج پاسخ‌ها به سوالات پرسشنامه، کمک زیادی به تحلیل محتوا و رسیدن به پاسخ سوال پژوهش می‌کند. این نتایج تحت عنوان یافته‌های تحقیق به شرح زیر می‌باشند:

در پاسخ‌های مربوط به سوالات چگونگی گذراندن اوقات فراغت، از میان گزینه‌های: بودن در کنار خانواده، با رادیو و تلویزیون، رفتن به سینما، گذران در فضای مجازی، سرگرم شدن به موسیقی و ورزش کردن، با حق انتخاب میان زیاد، متوسط و کم، انتخاب ۶۳ درصدی گزینه‌ی زیاد از سوی پاسخ‌دهندگان، نشان می‌دهد بیشترین علاقه مردم

ارمنستان در اوقات فراغت سرگرم شدن با موسیقی است. با در نظر گرفتن این واقعیت که مردم ارمنستان از روزگار باستان تا دوره ی عثمانی، سنت طولانی موسیقی فولکلور را ادامه دادند و در دوره سلطه شوروی هم موسیقی فولکلور ارمنی در کنسرواتوارهای دولتی تدریس می شده، می توان نتیجه گرفت که گذراندن اوقات فراغت با موسیقی نمایانگر جایگاه ویژه ی موسیقی در میان مردم است و ضرورت فعالیت فرهنگی در حوزه موسیقی و برگزاری کنسرت های مشترک و ساخت تولیدات مشترک را در ارمنستان دوچندان می کند.

از تاثیر متقابل موسیقی ایرانی و ارمنی نمی توان به سادگی گذشت. برای نمونه، «سایات نووا» بزرگترین شاعر و موسیقی دان ارمنی، چند سالی را در خدمت کریمخان زند، در شیراز به سر می برد. تحقیقات موسیقی شناسی نشان داده که ریشه هایی از موسیقی قفقازی در مکتب شیراز به چشم می خورد. از این موارد می توان از سازندگان ارمنی آلات موسیقی در ایران همچون «ملکلم» و «هوهانس ملقب به یحیی» نام برد و یادآور شد که تشکیل ارکسترهای بزرگ و ارکستر سمفونیک تهران با همکاری موسیقی دانان ارمنی انجام شده است.

بعد از موسیقی، گذراندن اوقات فراغت در کنار خانواده از بین زیاد، متوسط و کم، ۶۲ درصد پاسخ ها گزینه زیاد را به خود اختصاص داده است، اما با توجه به اینکه، نظر ۶۲ درصد مخاطبین نیز متعلق به گذراندن وقت در فضای مجازی است و همچنین با نگاهی به دیگر مطالعات اجتماعی مرتبط که تایید می کنند این رویداد در همه ی جوامع دنیا در حال رخ دادن است، می توان نتیجه گرفت که نسل جدید همگام با تحولات مدرنیته و نفوذ تکنولوژی، کم کم در حال فاصله گرفتن از فضای سنتی جامعه خویش است و از در کنار خانواده بودن دورتر می شود.

نمونه ای از فاصله گرفتن نسل جدید ارمنستان از سنت های اجتماع، تغییر گرایش جوانان در استفاده از اپلیکیشن های ارتباطی در فضای مجازی است. بر طبق مشاهدات میدانی و بررسی نتایج این تحقیق شیب ملایم انتقال از پیام رسان وایبر به واتساپ و از فیس بوک به اینستاگرام دیده می شود.

با در نظر گرفتن این نکته که در کل اقبال از اینستاگرام با رای ۴۰ درصدی و فیس بوک با رای ۳۹ درصدی پاسخ دهندگان با اختلاف زیاد در صدر لیست دسترسی های فضای مجازی هستند. با دقت در سن مخاطبین می توان به این نکته پی برد که رده سنی جوان و نوجوان بیشتر به اینستاگرام و نسل مسن تر یعنی رده سنی ۴۰ به بالا بیشتر به فیس بوک اقبال نشان داده اند و این یعنی می توان با اطمینان گفت که در دنیای دیجیتال و جنگ نرم رسانه ای امروز، برای تاثیرگذاری حداکثری، باید بیشترین سرمایه گذاری فکری و فعالیتی و حتی مالی را بر روی این دو شبکه ی اجتماعی متمرکز کرد.

اما در حوزه سینما، رادیو و تلویزیون و ورزش آمار کمی متفاوت است. کمترین میزان اقبال عمومی به سینما است که تنها ۸ درصد مخاطبین اوقات فراغت خود را با سینما پر می کنند و نزدیک به ۵۹ درصد از این گزینه استقبال چندانی نمی کنند. در حوزه رادیو و تلویزیون نیز تنها ۲۴ درصد اقبال زیاد، ۲۵ درصد متوسط و ۵۱ درصد اقبال کم را انتخاب کرده اند.

البته در توجیه اقبال کم مردم به رادیو تلویزیون و سینما می توان به دو دلیل اندیشید: اول، دسترسی آزاد و ساده به محتواهای مختلف از فیلم ها و سریال ها در فضای مجازی. و دوم، نبود تولیدات تلویزیونی و سینمایی با کیفیت و قابل رقابت با تولیدات جهانی در سینما و تلویزیون داخلی ارمنستان.

در حوزه ورزش نیز ۱۶ درصد اقبال زیاد، ۳۱ درصد متوسط و ۵۳ درصد نیز اقبال کمی به گذراندن اوقات فراغت خود با ورزش را در نظر داشته اند که در جای خود قابل توجه و بررسی است. البته در این مورد نباید از تاثیرگذاری احتمالی همه گیری بیماری کرونا و شرایط قرنطینه و تعطیلی مراکز ورزشی و غیره غافل بود.

با توجه به توضیحات در بخش اعتقادات مذهبی مردم ارمنستان و نگاهی به جمع بندی پاسخ ها به سوالات در مورد اعتقادات مذهبی، پاسخ ۸۰ درصدی پاسخ دهندگان به "باور به خدا" و اینکه ۵۸ درصد خود را فردی مذهبی می دانند، دلیل روشنی است بر تأثیرگذاری بالای تبلیغات و توجهات کلیسای ارمنی بر مردم.

اما نکته ی قابل توجه در این موضوع میزان نسبتاً پایین اعتقاد به زندگی پس از مرگ که در بالاترین میزان ۳۷ درصد و معاشرت با افراد مذهبی ۳۸ درصد است.

اما در پاسخ به پرسش پابندی به انجام اعمال مذهبی ۹ درصد هر هفته به کلیسا می‌روند، ۲۲ درصد دو هفته یکبار، ۱۶ درصد ماهی یکبار، ۴۲ درصد نامنظم و گاه‌گاه و ۱۱ درصد هرگز به کلیسا نمی‌روند.

البته بررسی بیشتر این موضوع به تنهایی، نیازمند تحقیقی گسترده‌تر است با این حال شاید بتوان با توجه به رده ی سنی پاسخ دهندگان و قرار دادن آن در کنار مشاهدات میدانی، این فرضیه را مطرح کرد که در راستای بحث فاصله گرفتن نسل جدید از سنت‌ها، در مورد اعتقادات مذهبی نیز میزان بیشتر توجه معطوف نسل جدید است. البته این موضوع خود مستلزم تحقیق مجزا و فراگیر در آینده است.

با رجوع به عناصر هویتی ارامنه که در بخش هویت ملی ارامنه ذکر شد می‌توان نتیجه گرفت که نگاه همراه با افتخار ۷۴ درصد پاسخ دهندگان به هویت ملی خود، برخاسته از همین اعتقاد به تاریخ و مرزهای سرزمینی و احساس همبستگی مشترک به اسطوره‌ها و نمادهایشان است.

و در همین راستا با بررسی ۸۰ درصد از پاسخ‌ها که بر تأثیر مثبت تولید ملی بر افزایش استقلال و پیشرفت کشور و در نتیجه تقویت حس افتخار به هویت ملی تأکید کرده‌اند و همچنین ۴۲ درصدی که در پاسخ به این پرسش که کدام مورد در کشور شما نیاز به بازنگری اساسی دارد؟ بازنگری در وابستگی‌های سیاسی کشور خود را مقدم بر مناسبات اداری و غیره دانسته‌اند، می‌توان به این تحلیل رسید که هویت ملی و وابستگی به سرزمین در میان مردم ارامنه جایگاه ویژه‌ای دارد خصوصاً که براساس مقاله ی هویت قومی ارامنه، مردم ارمنستان تأکید بر انتقال این عناصر ملی هویتی به نسل‌های بعدی دارند.

و اما در مهمترین قسمت این پژوهش یعنی نگاه جامعه‌ی ارمنستان به همسایگان خود و به خصوص ایران، نتایج نشان می‌دهد که ارامنه هر یک از همسایگان خود را به دلیلی و به شهرتی می‌شناسند که طبق آمار به دست آمده از این تحقیق تنها ۲۷ درصد از پاسخ

دهندگان ایران را به مقدار نسبتاً زیادی می‌شناسند و گرجستان با ۳۵ درصد بالاتر از ایران و ترکیه و آذربایجان ۱۶ و ۱۲ درصد در جایگاه‌های بعد از ایران قرار دارند. نکته‌ی جالب‌تر در بررسی پاسخ‌ها دلیل شناخت پاسخ دهندگان از هر کدام از کشورهای همسایه است.

پنج محور به عنوان دلیل شناخت در اختیار پاسخ دهندگان قرار گرفت: ۱- گردشگران ۲- ورزش ۳- فرهنگ و هنر ۴- ادبیات ۵- نظامی

۸۵ درصد از شناخت جامعه‌ی ارمنستان از گرجستان به واسطه‌ی گردشگران آن بود و سهم فرهنگ و هنر تنها ۹ درصد و گزینه‌ی نظامی ۴ درصد.

ترکیه از گردشگران سهم ۲۸ درصدی و از فرهنگ و هنر فقط ۱ درصد، ورزش ۳ درصد را به خود اختصاص داد اما بیشترین سهم مربوط به گزینه‌ی نظامی با ۶۲ درصد بود.

این گزینه‌ی نظامی در مورد آذربایجان تا ۸۰ درصد افزایش می‌یابد و گردشگری هیچ سهمی ندارد. ورزش و فرهنگ و هنر هم نتایجی کاملاً مشابه ترکیه را نشان می‌دهند.

و اما ایران، تنها همسایه‌ای است که از هر ۵ گزینه سهم دارد. فرهنگ و هنر ایرانی با ۳۳ درصد بیشترین دلیل شناخت پاسخ دهندگان از ایران است و بعد از آن گزینه‌ی نظامی با ۳۲ درصد، گردشگران با ۲۴ درصد، ادبیات با ۵ درصد و ورزش با ۴ درصد در رتبه‌های بعدی قرار دارند.

همانطور که قبلاً گفته شد همزمانی این تحقیق با جنگ ارمنستان و آذربایجان حتماً بر پاسخ‌ها موثر بوده اما این نمی‌تواند باعث شود تا اختلاف زیاد تاثیر فرهنگ و هنر ایرانی را با سایر کشورهای همسایه‌ی ایران نادیده گرفته شود.

نتیجه‌گیری :

قفقاز تا پیش از جدایی از ایران، یکی از کانون‌های مهم فرهنگ، ادب و هنر ایرانی اسلامی بود که تا سالیان بعد هم می‌توان ادامه حیات هویت ایرانی اسلامی را مشاهده کرد. جمهوری اسلامی ایران با هر سه جمهوری قفقاز ارتباط داشته و طبق سیاست خارجی خود بهبود روابط با تمامی کشورهای منطقه را مدنظر دارد.

در نتیجه با توجه به یافته های این پژوهش، در پاسخ به این سوال که با در نظر گرفتن مولفه های اجتماعی و فرهنگی جامعه ی ارمنستان، نقش دیپلماسی فرهنگی در عمق بخشیدن به روابط دو کشور چگونه است؟ می توان گفت در موقعیت فعلی سیاسی و اجتماعی ارمنستان، خصوصاً با وجود فرهنگ غنی ایران که تاثیر خود را نشان داده و اشتراکات زیاد دو ملت به نظر می رسد زمان مناسبی برای کار بر روی تعمیق روابط ایران و ارمنستان باشد.

این امر در سایه ی دیپلماسی فرهنگی سازمان یافته بر پایه ی شناخت دقیق از مولفه های فرهنگی و اجتماعی اثربخش در جامعه ی هدف امکان پذیر می شود. مولفه هایی نظیر زندگی اجتماعی مردم ارمنستان و نفوذ تکنولوژی و رسانه بر آن، میزان اثرپذیری از اعتقادات مذهبی و پایبندی به آنها، نوع نگاه به هویت ملی و تاثیر آن بر ارتباط با فرهنگ های دیگر و در نهایت میزان و دلیل آشنایی با سایر کشورها. بنابراین اهمیت و تاثیرگذاری دیپلماسی فرهنگی در تعمیق روابط دو کشور به گونه ای است که می تواند مبنای سایر زمینه های ارتباطی دو کشور نیز قرار گیرد.

پیشنهادات:

با در نظر گرفتن کلی نتایج این تحقیق ذکر چند نکته در قالب پیشنهاد و راهکار ضروری به نظر می رسد:

۱- به نظر می رسد نتیجه ی ۵۸ درصدی از اوقات فراغت جامعه - خصوصاً نسل جوان - که در فضای مجازی سپری می شود، می تواند به معنای فرصت دسترسی ساده تر به نسل جدید در ارمنستان از طریق فعالیت موثر در فضای مجازی باشد که حتی از منظری در مقایسه با روش های سنتی حضوری و چهره به چهره، کم هزینه تر و در عین حال تاثیرگذارتر و سریع تر خواهد بود.

فعالیت‌هایی نظیر تولید مستمر و متنوع محتواهای بصری کوتاه از جذابیت‌های مختلف ایران، مانند جذابیت‌های گردشگری، فرهنگ عامه، پیشرفت‌های علمی و... با تاکید بر اشتراکات و ظرفیت‌های دو ملت، برای انتشار در فضای مجازی.

۲- با توجه به علاقه‌ی زیاد مردم ارمنستان و ریشه‌دار بودن موسیقی در میان آنها و در طرف دیگر هنر غنی موسیقی ایرانی می‌توان از ظرفیت موسیقی دان‌های ارمنی ایرانی برای برگزاری کنسرت‌های مشترک بهره‌برد، حتی به شکل کنسرت‌های مجازی.

۳- در میان نتایج، اقبال کم مردم ارمنستان به تلویزیون و سینما که می‌توان آن را مربوط به کیفیت و کمیت پایین تولیدات ارمنستان دانست هم می‌تواند به شکل یک فرصت برای گسترش روابط دو کشور درآمده و با تامین محتوایی تلویزیونی توسط مراکز مربوطه ایران و ایجاد شرایط تولید کار مشترک سینمایی و تلویزیونی این‌خلاف با فرهنگ مشترک غنی دو کشور پر نمود.

۴- ارمنستان کشوری کاملاً مسیحی است و فقط از شمال با یک کشور غیرمسلمان هم مرز است و از این نظر در میان کشورهای اسلامی اطرافش به عنوان مرز بین دنیای اسلام و مسیحیت تعریف شده است. شاید همین همسایگی و البته قدمت تاریخی و فرهنگی مشترک باعث شده که آرامنه در برخورد با سایر مذاهب، دید باز و دوستانه‌ای داشته باشند. نمونه‌ی این موضوع حفظ و حراست از مسجد کبود شیعیان در ایروان پایتخت ارمنستان است. تاریخچه‌ی این مسجد نشان می‌دهد که در دوره‌ی سلطه‌ی کمونیست که تمام مراکز مذهبی نابود شدند، فردی ارمنی به نام "یغشه چارنز" مسجد کبود را از نابودی حفظ کرده است و تا امروز این مسجد با همکاری مشترک آرامنه و ایرانیان پابرجا مانده است. مسجد کبود ایروان می‌تواند مرکز فعالیت‌های مشترک فرهنگی دو کشور باشد و از این طریق علاوه بر محکم کردن ریشه‌های دوستی دو ملت ایران و ارمنستان، پیغام دوستی ادیان را نیز به سایر ملت‌ها مخابره کند.

برگزاری فعالیت‌های فرهنگی مستمر و دائمی مانند ایجاد فضایی برای برقراری جلسات شعر و داستان‌خوانی، مرور تاریخ مشترک دو کشور، برگزاری آموزش‌های غذاهای سنتی هر دو کشور، بازی‌ها و سرگرمی‌های مختلف برای کودکان، آموزش هنرهای دیجیتال

و رسانه برای قشر نوجوان و فعالیت هایی از این دست می تواند فضای مسجد را به نقطه ی اتصال محکمی برای دو ملت تبدیل کند.

در نهایت ذکر چند باره ی این موضوع حائز اهمیت است که مشترکات نژادی، جغرافیایی، تاریخی و فرهنگی دو کشور آن اندازه وسیع است که تفاوت دینی، چشمگیر نیست، تا جایی که می توان باز هم ادعا کرد که نزدیک ترین کشور از لحاظ فرهنگی به ایران، ارمنستان است و با تاکید بر روی اعتقاد عمیق آرامنه به گذشته ی تاریخی و تاریخ مشترک طولانی با ایرانیان که همواره با صلح و دوستی همراه بوده و همچنین در نظر گرفتن این موضوع که حتی در خلال شرایط جنگی که بر تصورات ذهنی مردم تاثیرگذار است باز هم فرهنگ و هنر غنی ایرانی بالاترین جایگاه را در ذهن آرامنه دارد، لذا مناسب است که از ایده های جدید، اشخاص و گروه های همسو برای تعمیق روابط دو ملت کمک گرفت و فرصت غلبه ی هجمه ی بیگانگان را از بین برد.

منابع :

- اسمیت، آنتونی دی ۱۳۸۳، ناسیونالیسم، نظریه ایدئولوژی تاریخ. ترجمه منصور انصاری. تهران، انتشارات تمدن ایرانی، موسسه مطالعات ملی
- اوز کریملی، آمون ۱۳۸۳، نظریه های ناسیونالیسم، ترجمه محمد علی قاسمی. تهران، انتشارات تمدن ایرانی
- ای. گیبون، انحطاط و سقوط امپراطوری روم، لندن، ۱۹۱۵
- آزادیان، آتی، ژوئن ۲۰۰۵، "parskastan – hayastan mshakutayin haraberoutyouneri"، ترجمه آرمن قازاریان، فصلنامه فرهنگی ارمنیان پیمان
- تویسرکانی هرسیج، حسین، ۱۳۸۷، چشم انداز سیاسی روابط فرهنگی ایران و ارمنستان: بررسی اصول واقع گرایی نو. فصلنامه مطالعات آسیای مرکزی و قفقاز شماره ۶۳
- خداوردیان، "تاریخ ارمنستان از آغاز سده نوزدهم تا سال ۱۹۷۱": جلد دوم، ترجمه ا. گرمایک، دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه تهران، ۱۳۶۰.
- خرازی محمدوندی آذر، زهرا، ۱۳۸۸، تاثیر دیپلماسی فرهنگی بر منافع ملی کشورها. مجله ی مدیریت فرهنگی، سال سوم، شماره ۲
- روشندل قلی پور، جلیل، ۱۳۷۳، سیاست و حکومت در ارمنستان، تهران، دفتر مطالعات سیاسی و بین المللی.
- سایت رایزنی فرهنگی جمهوری اسلامی ایران در ارمنستان : yerevan.icro.ir
- صادقی، محمدمسعود، مرتضوی زواره، سید علی. "دیپلماسی فرهنگی ج.ا.ا در برابر اتحادیه اروپا"، فصلنامه مطالعات روابط فرهنگی بین المللی، دوره ۴، شماره ۷، تابستان ۱۳۹۷، صفحه ۳۱-۶۲.
- صدیق بطحایی اصل، میرابراهیم، روابط اقتصادی و سیاسی جمهوری ارمنستان با جمهوری اسلامی ایران، فصلنامه مطالعات آسیای مرکزی و قفقاز، سال پانزدهم، دوره چهارم، شماره ۵۶ زمستان ۱۳۸۵.
- فلاحت پیشه، شهرز، ۱۳۸۵، دیپلماسی عمومی و قدرت نرم هندوستان در گستره روابط بین فرهنگی. ماهنامه ی چشم انداز ارتباطات فرهنگی. شماره ۲۷.
- فهرستی، زهرا، بررسی آثار تمدن ایرانی - شیعی در منطقه ی ارمنستان، فصلنامه علمی-پژوهشی شیعه شناسی شماره ۳۱، به نقل از پایگاه اطلاع رسانی راسخون.
- قلی پور، رافیک. روشندل، جلیل. کتاب سبز ارمنستان، وزارت امور خارجه، ۱۳۷۷.
- گنورک اصلان، تحقیقات تاریخی درباره ملت ارمنی، پاریس، ۱۹۲۸
- مجتهد زاده، پیروز، مناطق ژئوپلیتیک ایران در دنیای معاصر، فصلنامه خاورمیانه، مرکز پژوهش های استراتژیک خاورمیانه، سال اول، شماره ۱۳، ۱۳۷۳.
- معظمی گودرزی، پروین، موقعیت ایران و روسیه در آسیای مرکزی و قفقاز، فصلنامه مطالعات آسیای مرکزی و قفقاز، شماره ۲۸، ۱۳۷۸
- نیک کار اصفهانی، حمیدرضا، ۱۳۷۴. اقلیت های قومی در ارمنستان. فصلنامه ی مطالعات آسیای مرکزی و قفقاز، سال چهارم، شماره ۹
- ویکی فقه، 2003, retrieved
- Fred M. Shelley, "Nation Shapes: The Story behind the World's Borders, fdf , ABC-CLIO, "۲۰۱۳.
- Richard G. Hovannisian, Armenian Sebastia/sivas And Lesser Armenia, (UCLA ARMENIAN HISTORY AND CULTURE SERIES. HISTORIC ARMENIAN CITIES AND PROVINCES), Paperback – September 1, 2004.
- Abrahamian Levo, (2006) Armenia in a changing world, costa mesa, CA, Mazda publishers